

Jože Pirjevec: TITO IN TOVARIŠI.
Ljubljana, Cankarjeva založba, 2011, 712 str.

Impresivnih 712 strani, ki jih je Titu in tovarišem posvetil Jože Pirjevec, je verjetno še vedno premalo, da bi lahko zaobjeli vse vidike tako osebnega delovanja jugoslovanskega komunističnega voditelja kot tudi »dvora«, ki ga je obdajal. Kot je avtor poudaril na ljubljanski predstavitvi knjige, je moral zaradi pomanjkanja prostora določena poglavja, recimo o Koči Popoviću, izpustiti. Pa vendar je največja prednost Pirjevčeve knjige prav ta, da kljub omenjenim nujnim omejitvam obsega ničesar bistvenega ne zamolči. Nasprotno: prav vsako poglavje potrjuje v knjigi citirano ugotovitev Dobrice Čosića, da je bil Broz sicer veličastna, a hkrati tudi strašna osebnost. Pirjevčevo kritično pero se ne ustavi niti pred najbolj kontroverznimi temami iz življenja »maršala Jugoslavije«, hkrati pa nam v isti maniri osveži spomin na standardno znane epizode iz njegovega življenja.

Iz Pirjevčeve knjige jasno izhaja, da si je Broz prisvojil oblast s kombinacijo dveh lastnosti: izjemnim občutkom za diplomatska preigravanja med interesi velesil in avtorskim značajem, ki mu tudi kruto in brezobzirno obračunavanje z nasprotniki režima ni bilo tuje. Prva lastnost je lepo vidna že v Pirjevčevem opisu partizanskega boja, kjer najbolj pritegnejo mojstrsko zapisani

dramatični zapleti bitk na Sutjeski in Neretvi ter desanta na Drvar. Ugled, ki si ga je z odporom Silam osi pridobil pri vseh ključnih zmagovalcih druge svetovne vojne, je znal nato uspešno oplemenititi tudi v hladnovojnih razmerah. Če je mogoče glede vprašanja Trsta Jugoslavijo šteti za njene prve žrtve, pa je v naslednjih desetletjih prav hladna vojna omogočila Brozu, da se je profiliral v državnika z velikim mednarodnim slovesom. Pirjevčevi nazorni opisi njegovega razhoda z informbirojem, kokežiranja z ZDA in iskanja »čudežne« formule nevrščene se berejo v enem dihu.

Podobno slikoviti so tudi opisi Brozovega dvora. Pod drobnogled je Pirjevec vzel tri: Edvarda Kardelja, Aleksandra Rankovića in Milovana Đilasa, ki so skupaj s svojim voditeljem odločali o življenju in smrti vseh in vsakogar v državi: »Tito, ki je stal po rangu najvišje in je bil od preostalih treh dvajset let starejši, je globalno obvladal položaj, v sodelovanju s Kardeljem pa se je posebej posvetil Hrvaški. Specifična Kardeljeva domena je bila Slovenija, medtem ko sta bila Ranković in Đilas še pred vojno zadolžena za Srbijo in Črno goro, prek svojih vazalov pa še za Makedonijo, Kosovo, Vojvodino in BiH. Delitev obveznosti je tekla še na drugi ravni: Kardelj je prevzel vlogo oblikovalca družbenega sistema in zunanje politike, Ranković je bedel nad notranjimi razmerami, medtem ko je pripadala Đilasu agitacija in propaganda, torej oblast nad intelektualnim življenjem. Skupaj s Titom je ta peščica kovala vse pomembne odločitve in jih nato predstavljala politbiroju v potrditev.« Tem članom dvora se je pridružila še usodna ženska – Jovanka, ki ji Pirjevec pripisuje nenadzorovano ambicijo, katere »žrtev« je kmalu postal sam maršal.

Brozova avtoritarnost se je vse od prevzema oblasti kazala tudi v obračunavanju z nasprotniki sistema, ki ga je s tovariši vzpostavljala. Zvest svojemu načelu, da opiše tudi temno stran njegove osebnosti, Pirjevec jasno in nedvoumno opozori na njegovo usodno vlogo pri povojnih zunajsodnih pobjah leta 1945. Likvidacija domobrancev, ustašev, četnikov in pripadnikov drugih protikomunističnih enot je bila izpeljana tako brezobzirno, da je celo Stalin, človek, ki si je od vseh novodobnih diktatorjev najbolj umazal roke s krvjo nasprotnikov režima, maršala Jugoslavije krepko pohvalil pred izbrano družbo sovjetskih brutalnežev. Prav tako pa je nedvoumna avtorjeva ugotovitev, da so se »iz borcev za svobodo« Tito in tovariši »čez noč prelevili v totalitarne oblastnike, ki so o sebi mislili, da imajo zgodovinsko pravico do oblasti, pri čemer so izdali tiste vrednote, za katere so se borile široke množice v NOB«. Čeprav se poskuša danes v raznih nostalgicnih zapisih ponekod maršalovo osebnost postaviti nad to družbeno nepravilno realnost, pa tudi njemu v Pirjevčevi knjigi ni prizanašeno, ko zapiše: »Ta metamorfoza ni poznala etičnih zadržkov ali zadreg, še najmanj pri Titu.« V skrajni obliki se je ta najprej kazala v brezobzirnosti Rankovićeve ovaduško-diskreditacijsko-likvidacijske mašine, ki jo je od vsega začetka spremljal grabež za privilegiji novepe-



čene elite. Slednjega je simboliziral znameniti »diplomatski magacin«, kjer so se vodilni komunisti za smešno ceno oskrbovali s težko dostopnimi dobrinami, medtem ko je moralo ljudstvo nositi vsa bremena povojnih obnovitvenih gospodarskih naporov, da o kolektivizacijah in nacionalizacijah niti ne govorimo.

Ob tem je treba še upoštevati ambicijo Kardelja in drugih izvrševalcev »čistega Marxovega nauka«, da po razhodu s Stalinom dokažejo, kako so menda še boljši komunisti od svojih donedavnih sovjetskih vzornikov. Kot ugotavlja avtor, je hitra industrializacija »širokim slojem prebivalstva zagotovila stalen vzpon življenjskega standarda – vendar na račun izposojenega denarja«. Dokler so v Washingtonu videli v Jugoslaviji »ščit za obrambo Zahoda«, Sovjeti pa so se trudili vrniti »izgubljenega brata« je bila ta formula še izvedljiva, čeprav je s Titovim odhodom izgubila glavnega igralca. Če ne že prej, je postala nemogoča ob padcu berlinskega zidu. Gospodarski krizi sedemdesetih se je po Brozovi smrti v osemdesetih pridružila še politična, ki je s padcem berlinskega zidu doživela še dodaten pospešek. Dejstvo, da je bila komunistična Jugoslavija država, ki ji je uspelo preživeti komaj desetletje po smrti svojega ustanovnega očeta, seveda ne more biti zanemarljiv podatek v nobeni analizi njegovih življenjskih dosežkov.

Znameniti britanski zgodovinar Alan John Percivale Taylor je Broza nekoč označil za »poslednjega Habsburžana«. Res nam Broz s svojimi bleščecimi uniformami in lovskimi (pa tudi drugimi, lepšimi) trofejami sproža določene asociacije. V Opatiji, na primer, se lahko sprehajamo tako po Titovi ulici kot tudi sprehajališču Franca Jožefa. Bolj kot po Habsburžanih pa se je Broz pri vzpostavljanju dvornega ceremoniala oprl na Karadordeviče, kar kaže uradno državna prilastitev, v bistvu pa njegova osebna privatizacija posesti izgnane dinastije. S to razliko, da so bili slednji za njegov okus še premalo razkošni: tako je dal povečati posest okoli palače na Dedinju ali pa podaljšati in obnoviti Aleksandrov »plavi vlak«. Pred dvema letoma sem ob neki polemiki izrazil skrb, da ne bi kdo v novokomponirani jugonostalglični evforiji predlagal še ponovne uvedbe Titove štafete. Tudi to so namreč poznali že v Kraljevini Jugoslaviji: razlika je bila samo v tem, da je bila njena pot krajša, ker je bila pač vmes rapalska meja, namesto pionirjev pa so svojemu (čeprav mladoletnemu) »starešini« Petru II. peli hvalnice »sokoli«. Kot beremo v knjigi, pa je po sporu s Stalinom maršalov glamurozni stil življenja v sovjetskem propagandnem aparatu doživel celo primerjavo z nekim drugim (feld)maršalom – Hermannom Göringom.

Pirjevčeva knjiga je polna različnih anekdot, ki nas držijo prikovane ob knjigo vseh 712 strani. Hkrati pa jo odlikuje izjemen znanstveni aparat, ki temelji na gradivu iz najuglednejših arhivov na Češkem in Hrvaškem, v Italiji, Nemčiji, Ruski federaciji, Srbiji, Veliki Britaniji in ZDA. Posebna dragocenost je pritegnitev arhiva Vladimirja Dedijerja, ki je svoje raziskovalno življenje posvetil prav Brozu. To, kar loči Pirjevca od Dedijerja

in drugih biografov, pa je prav slog pripovedovanja, ki je v slovenskem prostoru zaradi svoje izredne dinamike ter bogate igre besed redek in je prej značilnost zgodovinarjev anglosaškega sveta, kjer je Broz že desetletja priljubljen predmet proučevanja. Slovenska politična biografika je tako dobila delo, ki je konkurenčno tudi v širšem mednarodnem prostoru.

Andrej Rahten

Ksenija Vidmar Horvat: ZEMLJEVIDI VMESNOSTI. ESEJI O EVROPSKI KULTURI IN IDENTITETI PO KONCU HLADNE VOJNE.

Ljubljana, Založba Sophia, 2009, 273 str.

Knjiga *Zemljevidi vmesnosti* avtorice dr. Ksenije Vidmar Horvat, sicer profesorice na Oddelku za sociologijo ljubljanske Filozofske fakultete, je zbirka kritičnih esejev o oblikovanju nove politike evropske kulturne identitete. Študije, ki jih vključuje knjiga, se te politike lotevajo prek najbolj aktualnih problemov, ki trenutno določajo politike in prakse oblikovanja evropskega modela državljanstva, pripadanja in demosa: meje, migracije, versko-civilizacijska dediščina, nacionalna pripadnost in kulturna identiteta Evrope. Temeljna ugotovitev je, da je zdajšnji model evropske identitete neustrezen, saj temelji na poskusu prenosa nacionalnega na nadnacionalno raven. Takšna »ponovitev« je nemogoča, saj so se družbeni, politični in kulturni konteksti spremenili do te mere, da nadnacionaliziranje evropske družbe ne more več slediti programu kulturnega homogeniziranja, ki je bil temelj nacionaliziranjem v 19. in 20. stoletju. Evropsko ljudstvo je danes razpršeno, razseljeno, heterogeno in pluralnih lojalnosti, kar zahteva drugačne premisleke tako o modelu evropskega državljanstva kot politiki določanja kulturne identitete Evrope danes in jutri.

Kot razgrinja že naslov knjige, se avtorica tega modela loti s pomočjo koncepta vmesnosti. Vmesnost je konceptualna dediščina postkolonialnih študijev, ki z njo poskušajo opredeliti novo stanje družbenega pripadanja posameznika in skupin. Vmesnost pomeni, kot zapiše Vidmar Horvat, »stanje stalne nestalnosti«, ki je demokratična alternativa »zamišljanja Evrope, njenih mnogoterih meja in skupnih lojalnosti« (str. XV). Posebnost omenjenega dela je, da postkolonialni teoretski okvir križa s postsocialističnim družbenopolitičnim kontekstom, pri čemer avtorica opozori, da smo priča sorodni izkušnji postimperialne politike, ki po eni strani pomeni emancipacijo družbe, po drugi strani pa tudi novi val nasilja – predvsem nad manjšinami, drugačnimi in »drugimi«.

Teoretsko se delo Ksenije Vidmar Horvat opira na bogato literaturo s področja nacionalizma, kulturnih študijev, multikulturalizma, feminizma in kozmopo-